

SPRÅKLIG SAMLING

1971

12. ÅRGANG

NR. 1
FEBR.–MARS

GITT UT AV LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

SPRÅKLIG DEMOKRATI

Domprost Jørgen Bøgh, Århus, Danmark, skriver til SPRÅKLIG SAMLING om artikkelen:

«Jeg håber at den ikke virker forældet nu. Sprogløften er jo ikke blevet mindre i de seks år, der er gået siden da.»

Trykt i «Syn og Segn», 1965.

Den naturlege utviklinga frå barn til samfunnsborgar er at ein mognar kulturelt i heim og skule, ein blir økonomisk sjølvstendig med eit yrke, og finn sin aktive plass i samfunnet ved dei politiske rettar ein får. Kjem desse tre utviklingsfasane i galler rytme, blir folk usikre, og kjenner det som dei ikkje strekk til andsynes krava utanfrå.

Som oftast har ikkje demokratiet vorte til i denne naturlege rekjkjefølgja. Det gjekk heller stikk motsett. Fyrst kom det politiske demokratiet; folket fekk stukke røystesetelen i hannda utan å ha større føresetnader

for å bruke han, fordi det både kroppsleg og åndeleg var avhengig av autoritetane. Så kom det økonomiske demokratiet; folket vart materielt løyst frå dei band som hadde gjort den frie røyesteretten til ein illusion. Og til slutt kom det kulturelle demokratiet; folket fekk den indre sjelelege tryggleik som krevst for å gjere seg opp sine eigne meningar. Dei uheldige verknadene av denne rekjkjefølga ser vi klårast i utviklingslanda, der det politiske demokratiet ofte snøgt glir over i eitt-partisystem, fordi den kulturelle og økonomiske mogningsa ikkje fekk si tid.

I mindre format syner det

danske demokratiet litt av den utviklinga som vi kjenner frå u-landa i dag. Trass i det oppaket som var gjort med jordbruks- og skulereformer, stod det unge demokratiet frå 1849 på veike føter. Difor kom avgrensinga av demokratiet med grunnlova frå 1866, der godseigarstandet vann att ein del av den makt som det hadde måttagi frå seg i 1849.

Den danske utviklinga er ikkje noko særsyn i Europa. Det kjem eit bakslag med avgrensing av det politiske demokratiet, fordi det ikkje har vore dekning i folket for ei samfunnsform der samtidshistoria blir forma av røystesetelen til meiningmann. I Danmark var avgrensingane i 1866 ei utfordring til dei som hadde lide nederlag i forfatningsspørsmålet. Den tidlegare allmugen søkte opplysning i folkehøgskulen og skaffa seg fagleg dugleik; på den måten freista dei å vinne att det som var

Av
J. BØGH
ÅRHUS

tapt, fordi dei korkje kulturelt eller økonomisk hadde evne til å fylle dei politiske rammene. Det er ei kjensgjerning at dei nådde langt i strevet med å skape eit økonomisk demokrati som kunne gi bakgrunn for å vinne att fullt politisk demokrati. Men det er umogleg å avgjere kor langt dei har nådd på vegen mot eit kulturelt demokrati. Vi må nok vedgå at det har lykkast i berre liten mon.

Ein slik skeiv framvokster fører lett til ein dobbelkultur. Den gamle aristokratiske kulturforma held fram som normgevar for demokratiet, medan den heimegrodde folkekulturen blir vulgarisert. For i seg sjølv har ikkje den nokon livsrett i det samfunnslivet som folket no skal vere med og forme, og det har ikkje nådd den mognad som trengst for å omstille seg til dei nye krava.

Noreg er eit av dei få døma på at det kulturelle demokratiet kjem på programmet på eit tidleg tidspunkt. Det heng vel saman med at Noreg fekk si grunnlov samstundes med at det vart løyst frå det Danmark som hadde vore tonegjevande for den offisielle kulturen. Den danske aristokratiske kulturen vart meningslaus når det politiske samfunnet ikkje lenger var under dansk autoritet. Difor vart nordmennene nøydde til å ta fatt på den demokratiske kulturoppgåva på eit nasjonalt mål og ut frå heimlege folkelege føresetnader. Eg meiner då òg at Noreg kulturelt er langt meir demokratisk enn t. d. Danmark. For språkleg demokrati er inste kjernen i det kulturelle demokratiet.

Skal vi freiste å gjere opp status for dansk demokrati, kan vi vel slå fast at vi verkeleg har nådd igjennom det fyrste stadiet. Vi har eit politisk demokrati. Vi har det jamvel i så høg grad etter 1953 at innfløkte politiske problem, t. d. jordlovspørsmål,

kan leggjast ut til direkte avgjerd ved folkerøysting. For min del trur eg ikkje at veljarane har nådd ein slik kulturell mognad at kvar einskild er i stand til å sjå følgjene for samfunnet av så innfløkte spørsmål som dei ein gjorde til prøvebalong for denne ytste konsekvens av politisk demokrati. Demagogiet hadde umåtelege sjansar.

Vi kan vel rose oss av å vere eit av dei samfunn i verda som har nådd lengst på vegen mot økonomisk demokrati. Eg trur det er bort imot utenkyeleg no at nokon røystar under beinveges økonomisk press. Derimot får vi vedgå at den folkemeining pressa er med og skapar, i høg grad er bunden av økonomisk sterke grupper med politisk slagseite. Av det samla avisopplaget i Danmark kontrollerer dei to store borgarlege partia 78 prosent. Arbeidarklassa har berrsynt ikkje hatt kulturell styrke til å skape seg ein slagkraftig aviskultur. Men dette spørsmålet fører over til heile vurderinga av kor langt vi eigenleg har nådd på vegen mot kulturelt demokrati.

Svikt på kulturfronten.

Eg trur at det lengste vegstykket står att. Vi har den typiske dobbelkultur-situasjonen. Den gamle aristokratiske kulturen har halde oppe sin autoritet, og har hatt stor evne til å omstille seg etter eit anna samfunn enn det han vart til i. Den vitskaplege spesialiseringa har vore med og gjort han til ein kald og ufolkeleg forstandskultur.

På den andre sida har den gamle allmukekulturen mist si sjel. Massemedia og popindustri har vore med og omskapt denne kulturen til ei vulgarisert utgåve av den kulturen som borgarskapet har kasta frå seg. Trass i all tale om bondekultur og arbeidarkultur ser det ikkje ut til

å ha skjedd noko anna, kulturelt sett, enn at bøndene og arbeidarane har overteke motane, møblane, meiningane og middagsavisene til borgarskapet. Og trass i all nedbryting av medfødde privileg er det demokratiske samfunnet fullt av atuorientar som hindrar ei verkeleg oppstiging frå massane. I alle høve syter autoritetane for å forme *om* dei som er på veg oppover, så dei tek over dei gjeldande verdimålestokkane. Stadig blir 1/60 av nasjonalproduktet brukt til ein konformingsprosess gjennom reklame. Med appell til otten for *dei andre* blir massane tvinga inn i dei smaksomgrep og dei kjøpevanar ein ynskjer å disciplinere dei i. Kulturelt ser det ut til at den gamle lagkakestrukturen i samfunnet overlever alle åtak frå demokratiske krefter. Det er framleis eit kremlag med forsiringar øvst, eit lag med syltetøy i midten og eit lag med feit eggekrem nedst.

Ein ser det heile klårast som eit språkspørsmål. Kjernen i spørsmålet om kulturelt demokrati er eit spørsmål om språkleg demokrati, fordi kultur alltid er bunden til ordet, i ei eller anna form.

I Danmark er det fyrst med skulelova frå 1958 at vi har komme fram til oppgåva: oppseding til språkleg demokrati. Rett nok har vi hatt ein Kristen Kold som såg denne oppgåva. Men det har vore ei alvorleg hindring at skuletankane hans vart utforma i eit friskulemilø som folkeskulen kjende seg i motsetnad til. Formalismen fekk halde seg uendeleg lenge i folkeskulen. Det skulen sysla med, var meir det analyserte målet enn det levande målet. Men med skulelova frå 1958 har den formelle daninga medvite vorte avløyst av ei funksjonell daning. Dermed har det språklege demokratiet vorte ei skulesak.

Forts. side 3

SPRÅKLIG SAMLING

Redaktør: Rakel Seweriin, Fastingsgt. 7, Oslo 3,
Tlf. 60 67 89.

Redaksjonssekretær: Lars S. Vikør.

-- BLADET VÅRT --

Fra medlemmer kommer ønske om å få bladet oftere. Nå kommer bare fire nummer i året. Det går måneder mellom hver gang bladet kommer. Følgen er at noen av medlemmene på det nærmeste har glemt både bladet og bladpengene. Men så bakvendt kan det være her i verden, at det er nettopp de medlemmene vi tenker mest på! Vi skulle ønske at de også tenkte litt mere på oss — og viste det ved å betale skyldig kontingent!

Bare de som sjøl har vært med på å gi ut et medlemsblad, kan vurdere hvilken innsats det krever. Bladet SPRÅKLIG SAMLING blir laget av ei liten gruppe medlemmer som gjør alt arbeid gratis, — og har gjort det i mange år. Men vi må betale trykking og porto. To-tre tusen adresser, pakking og ekspedering er gratisarbeid.

Men i Språklig Samling er det ikke gratisarbeid som er mangelvare. Det er penger. Det ville trengs mye flere penger om bladet skulle komme flere ganger i året.

Språklig Samling kan ikke bygge virksomheten på støtteannonser fra banker og skipsredere som til gjengjeld

krever at deres arbeidstakere skal følge Riksmålsforbundets ordliste under dekke av «fri språkutvikling».

Språklig Samling støtter retningslinjer i vår språkpolitikk som blir trukket opp av Storting, regjering og offentlige myndigheter. Men det offentlige driver ingen informasjon om aktuelle språkspørsmål i likhet med f. eks. kunngjøringer om skatter, moms og premier. Bladet SPRÅKLIG SAMLING burde rettelig få del i de offentlige midler som tilflyter studentblad, aviser og organisasjoner gjennom ymse kanaler.

Av erfaring vet vi at SPRÅKLIG SAMLING er av verdi for personer som på vitenskapelig grunnlag arbeider med å analysere norsk språkutvikling. Det sendes til bibliotek og skoler. Noen medlemmer samler på årganger og kan dra nytte av noe av stoffet, de spør etter gamle artikler og venter på neste nummer.

Bladet skal gi rom for oppfatninger om språk- og kulturspørsmål i flukt med Språklig Samlings målsetting og arbeid for ett felles skriftspråk i Norge.

Rakel Seweriin.

I dei ti år eg var leiar for ei undervisning for alle vernepliktige unge menn i Danmark, fekk eg høve til å sjå resultata av formalismen i den gamle folkeskulen, fire-fem år etter at dei unge hadde forlate skulen. Det var ikkje oppmuntrande. Mitt inntrykk var at eit særskilt tilhøve gjorde mykje til å hindre desse ungdomane frå verkeleg å engasjere seg i sitt eige samfunn: Dei vanta evne til å uttrykkje seg på morsmålet.

Då tenkjer eg ikkje i fyrste omgang på därleg rettskriving. Sjølvsagt har det ikkje nokon god verknad på det demokratiske sjølvmedvitet om ein er redd for å bli til lått kvar gong ein nærmar seg eit samfunn som meir og meir møter borgarane sine i eit litterært krav, eit krav om noko med penn og papir. Men demokratisk sett er det likevel mykje verre at desse menneska for det fyrste ikkje meistrar det språklege apparatet som det offisielle samfunnet føreset, og for det andre vantar evne og ord til å uttrykkje det som bur i dei sjølve. Ved ei undersøking av ei større gruppe vernepliktige viste det seg at dei fleste har eit ordtilfang på ca. 2800 ord, og er i stand til å arbeide med svært forenkla syntaks. Dei veik tilbake for abstrakte ord og tankesamansetningar. Lange ord, og det vil som oftast seie abstrakte ord, vart rett og slett ikkje oppfatta.

Dårleg etterlikning.

For mange krev sjølve leseprosessen — med å setje bokstavar saman til stavningar, stavningar til ord, og ord til setningar — så stor konsentrasjon at det blir ingen åndeleg energi att til å oppfatte meininga med det dei har lese. Ein les nokre sider, men utan å sjå nokon innholdsmanheng. Og vanskane kom ikkje berre av at dei ikkje forstod orda, men like mykje av at dei ikkje hadde opplevd dei om-

grepa som orda skulle dekkje. Korleis greidde så soldatane å uttrykkje seg skriftleg? Ein skulle tru at dei ut frå desse føresetnadene ville bruke ein kortfatta syntaks, eit avgrensa ordtilfang og ein sterkt konsentrert, biletrik stil — så sant målet deira var personleg ekte. Men det merkelege var at deira eige skriftmål som oftast vart ei därleg etterlikning av det språket dei hadde så vanskeleg for å tilegne seg. Det var dei velkjende breva på fire sider i ei lang setning, forsynte med ei mengd komma og semikolon som var plasserte etter uranskelege lover, talrike ufullførte innskotssetningar, atskilige framandord som anten var misforstått eller gale stava, i ein høgtideleg stil som i det heile ikkje hadde dekning i deira eige lag og lynde. Det var menneske som hadde brukt ei utruleg lang tid på å setje kryss under predikat og ringar under subjekt, før dei omsider sette eit komplett umotivert komma. Men dei hadde ikkje lært å setje punktum, å avgrense sin eigen tanke. Ein fekk uvilkårleg den tanken at i medvitet hos slike folk er det skrivne ordet stadig noko mana-fylt, noko heilagt og rituelt. Det er runer som eig ei forferdeleg makt. Vi er midt inne i allmugekulturen igjen. Vi kikkar inn i stasstova med dei altfor fine møblane i bondeempire, ei etterlikning av borgarstilen frå farne dagar, — den stova som berre blir brukt ved høgtidelege høve.

Og stort sikrare var ikkje den munnlege uttrykksforma. Er det så rart at soldatmiljøet blir bestemt av dei rappkjefta og slagferdige, medan dei som har indre kvalitet, teier, — slik allmugen alltid har tagt? Det er eit svelg mellom det ein ber inni seg, og det ein er i stand til å gi ord for.

Store unytta reservar.

Eg trur ein kan ta seg lov til

å dra visse generelle slutningar frå soldatmiljøet til folk i Danmark reint allment. Har ein ikkje grunn til å tru at dette i nokon grad er situasjonen for heile det demokratiske samfunnet: Dei rappkjefta, dei målmedvitne og dei utdana talar og skaper miljø, medan ein stor grå allmuge teier utan å samtykkje, men teier fordi han manglar ord å tale med?

Skal tru om det ikkje finst store uutnytta reservar av både intelligens og karakter i det danske folket i det heile og i soldatmiljøet, som ikkje blir utmynta i demokratiet, m. a. av språklege grunnar. Dersom ikkje dette er rett, vil det arbeidet ein no gjer for å lyfte det danske utdanningsnivået, vere eit slag i lufta. Ein kan ikkje på berre nokre få år auke den delen av folket som tek studenteksamen frå 6 prosent til 25 prosent, om ein ikkje føreset desse reservane. Og det same gjeld andre tiltak for lengre skuletid og høgre daningsnivå. Anten er heile tanken fantasteri utan feste i realitetane, fordi det ikkje finst så mykje intelligens, eller òg må vi vedgå at vårt demokrati har svikta katastrofalt på kulturfronten, fordi vi gjennom mange år ikkje har kunna kanalisere dei psykiske reservane dit dei skulle utnyttast.

Eg trur at det er mykje viktigare for demokratiet å få løyst desse spørsmåla enn å lære folk tekniske kjengjerningar om korleis folkestyret er oppbygt, noko vi ser ut til å ha slite fånyttes med i folkeopplysningsarbeidet.

No har folkeskulen medvite brote med formalismen i morsmålsopplæringa og vil i staden føre elevane inn i eit heimsleg tilhøve til språket på funksjonelt grunnlag. Men kva hjelper det, om ikkje dei meiningskapande instansane i det vaksne samfunnet kjem desse freistnade i møte? Det er berre halve problemet som er løyst, om det

ikkje lykkast for skulen å gi dei store ikkje-akademiske folkegruppene evne til å gi ord for det som er dei sjølve. Språkklofta, nederlagskjensla og frustrasjonane vil halde seg, så lenge det offisielle samfunnet uttrykkjer seg på eit anna tungemål.

Det er eit spørsmål til alle dei som er så hovmodige at dei gir seg av med å forme andre meiningar — journalistar, foredragshaldarar, prestar, samfunnsvitarar osv. — kort sagt alle dei eg vil kalle *klerkane* i vår kultur. Korleis er vårt eige tilhøve til den oppgåva å skape språkleg demokrati?

Tre språk.

Før demokratiet var det vel grovt sett tre språk i Danmark: 1) Det var *allmugemålet*, slik det formelfast uttrykte seg i forteljekunsten og visekunsten. Det hadde sine eigne og heilt faste lover. Det var eit mål med få adjektiv. Eigenskapar, kjensler og vurderingar måtte tilhøyraren sjølv finne fram til gjennom hendingane. Det var eit konkret mål. Abstrakte ord fanst så å seie ikkje. Derimot var det biletsterkt. Ja, ein kan vel nesten seie at biletet og assosiasjonsverknader stod i staden for abstrakta. Eit ukjent fenomen vart klårgjort ved at ei røynsle frå den kjente verda vart teken til hjelp. Det var eit mål med enkel struktur, både i den måten forteljinga var oppbygd på med to-tals og tre-tals-lover, og i dei einskilde setningane, som var oppbygde med ein stram og skrapa syntaks. Det var i hovudsaka eit munnleg språk.

2) Det fanst eit *kansellispråk*, m. a. i alle offisielle kunngjeringar. Det var opphavleg eit tysk språk. Og utlauparane frå dette språket i dag, det danske lovgivnings- og administrasjons-språket, er i røynda framleis eit omsett tysk. Det var eit språk fullt av abstrakt og framandord,

som det ikkje prøvde å forklåre, fordi målet i seg sjølv stod som representant for noko autoritært. Det var eit språk som var umåteleg kunstig og innfløkt oppbygt, med ei grotesk samanfløking av innbygde setningar og arabeskar, men det held likevel fast på ei hovudsetning som merkeleg nok alltid vart fullført!

3) Det fanst òg eit preikespråk som uttrykte det heilage. Opphavleg hadde det vore latin. Folk forstod det ikkje, men det gjorde ikkje noko. For det heilage kan og skal ein ikkje forstå. Det skal ein ære og dyrke. Det er reformasjonens uvisnelege heider at han sette morsmålet inn som heilagt språk. Bibelen vart omsett til fyndig folkeleg dansk; og preikespråket til reformatorane er stadig verdt å lære av for predikantar i dag. Det minner om det folkelege forteljemalet i si fortetta kraft og sin biletstyrke. Men reformasjonen er jo gått i gløymeboka på dette området som på så mange andre. Sidan fekk vi den ortodokse preika, eit omsett latin eller tysk, autoritær i dogmatiske omgrep og i oppbygning, autoritær i ordval og syntaks. Det heilage skulle trass i alt framleis vere noko uskjønneleg, noko kultisk. Så kom den pietistiske preika, som henta bilet og ord frå den religiøse kjensleverda til det sjeleleggjorde borgarskapet. Bilete henta denne preika òg frå Bibelen, men desse biletene vart tolka på ein sterkt subjektiv måte.

Rasjonalismen gav preikespråket eit nytt innslag: teaterverkemiddel frå den tids kjenslefylte drama. I Danmark er hovudrepresentanten kgl. konfessionarius Chr. Bastholm, som rett og slett gav ut ei bok med namnet «Gejstlig Talekonst». Han viser til korleis predikanten verknadsfullt kan bruke tårer, skjelving i røysta, handrørslar og direkte tiltale til

kyrkjelyden med eit «Oh!» Dette var framleis eit sakralt språk, eit autoritært språk, som låg milevidt borte frå folket sin eigen målbruk.

Nederlagskjensle.

Kva for eitt av desse tre språka skulle bli demokratiet sitt språk? Stort sett alle tre, men med visse omlagingar som svara til situasjonen i demokratiet.

1) Det folkelege forteljespråket utvikla seg over almanakkspråket til det pop-språket som demokratiet bruker når ein verkeleg skal ha folk i tale. Det stod fram eit vulgarisert forteljespråk. Den enkle setningssyntaksen vart halden ved lag. Men evna til å fortelje slik at tolkinga og vurderinga av hendingane er lagde til tilhøyraren sitt eige sinn, har vorte borte. Det har vorte eit språkleg velferds tiltak. Sjølv treng ein ikkje gje re noko frå eller til. Ein treng ikkje bruke fantasi til å setje

MEDLEMS- OG BLADPENGER

De som sto til rest med medlemspenger for 1970, fikk før jul ei lita påminning, og mange betalte. Takk for det!

Noen betalte samtidig for 1971, og noen har gjort det seinere. Når vi nå legger inn betalingsblankett for 1971 til alle, også til dem som alt har betalt, så er det av praktiske årsaker. Vi må nemlig legge inn blankettene før vi adresserer bladet.

De som har betalt, kan altså kaste blanketten. De andre går vi ut fra vil betale med det første. Vi trenger pengene, spesielt er trykningsutgiftene etter hvert blitt store (MOMS). Og vi kan ikke basere oss på støtteannonser.

hendingane i scene på sin eigen skodeplass. Språket har vorte utbygt med ei rekke adjektiv, som gir den authoritative populokinga av hendingane. Desse nykelorda — «smuk, smart, fiks, dejlig, bredskuldret og gammel» — er jo den siste språklege konsekvens av velferdssamfunnet. Dei opnar inn til heilt faste standardkjensler som ikkje kan unngå å bli utløyste når dei stadig får si støtte og blir utlagde med verkelege biletuttrykk gjennom fotografi, film og fjernsyn. Den faste hendingsgangen mot suksess og happy ending, som har løyst av den sorgjelege og gruelege utgangen i den folkelege visekunsten, har same verknad.

Inst inne er det vel ikkje noko som gjer meir til å halde opp ein allmuge midt i demokratiet, enn nettopp dette målet. Det tek den sjelelege aktiviteten frå folk. Det gir dei nederlagskjensle, fordi dei standard-«kjensler» som nykelorda løyer ut i menneske som ikkje greier å uttrykkje seg med sine eigne ord, er idealiserande og unrealistiske. Ein kjenner sitt eige kjærleiksliv, sitt eige ekteskap, sin eigen karriere og sitt eige trusliv som noko mislykka og underutvikla, fordi det ikkje er så straumlinja og friksjonsfritt som dei førestellingane adjektiva opnar for.

2) Kansellispråket utvikla seg etter kvart som demokratiet vart organisert, til eit dødstrist, fargelaust omgrepsspråk, — den økonomisk-politiske sjargongen i avisene. Det er eit mål utan kjensle, eit kaldt mål. Det er framleis like autoritært, endå om ein del av dei vanlegaste orda verkeleg har funne vegen til folkemålet. Ei lang rekke økonomisk-politiske fagvendinger — inflasjon, levestandard, diskontoauke osb. — er gått inn i det folkelege ordtilfanget. Folk bruker dei, og bruker dei gale, fordi dei ikkje har forstått dei.

Eg trur det er ei viktig sanning i det som ein skuleelev sa på denne måten, ved ei etterrøking av ordtilfanget til borna: «At læse en avis er som at træffe en person, som man genkender, men ikke ved, hvem er. Jeg kan nævne flere hundre ord, som jeg har set mange gange i aviserne, men som jeg absolut ikke kan forklare.»

Eg trur at den økonomisk-politiske sjargongen på mange måtar er med og skaper nederlagskjensle og allmuge. Vitskap har liksom vorte den einaste verkelege målestokken i livet, og difor strevar vi alle etter å bruke vitskapen sitt språk. Men den som går og bruker lånt verkty og ikkje veit korleis det skal brukast, er alltid redd for å bli avslørt i den faglege uærlegdomen han driv.

3) Preikespråket er kanskje det av dei tre språka som har forandra seg minst under demokratiseringa. Det heng vel saman med at folk — prestar medrekna — har eit lag til å gi guddomleg autoritet ikkje berre til det som blir sagt i ei kyrkje, men òg til måten det blir sagt på. Det er jo Heilaganden som talar, og den kan ein ikkje så utan vidare gå språkleg i rette med. Det er ikkje berre tankane i Bibelen, men også biletverda, syntaksen og ordtilfanget som er guddomleg.

Vi prestar bruker mykje Bibelen til å forklare Bibelen med. Det skjer ein slags bibelsk innavl. Vi slår stadig om oss med hovedsmenn, penning og surdeig, og trass all urbanisering og industrialisering, bruker vi stadig biletet frå det bibelske jordbruksamfunnet og den romerske rettssalen. Det er jo ingen såmenn i Danmark lenger. Kanskje skjørnar ei tid der svolten er avskaffa, slett ikkje djupna i den bibelske talen om det daglege brødet. Kanskje ansar moderne menneske slett ikkje på naturåret som er føresetna-

den for retteleg å følgje med i kyrkjeårsrytmen.

Vi bruker framleis ei autoritær dogmatisk oppbygging av stoffet frå ortodoksiens tidsalder. Vi har framleis det kjensle-fylte, hjarteleg sotvorne frå pietismen, og vi har framleis den bastholmske retorikken og teaterfaktene. Vi talar ikkje latin lenger. Men det er somme som seier vi talar Kanaans tungemål. Spørsmålet er om det ikkje stadig finst ein god porsjon kyrkjeallmuge — som tek preika som ei kulthandling. Ein skal ikkje forstå. Ein skal la ein masse fromme ord, bibelske ord og hjartelege ord dusje ned over seg. Det blir likesom laga eit frodig vekstsklima for religiøse kjensler, — ei strøyming gjennom undermedvitnet, som fyrst sluttar når presten seier amen.

Det finst ymse preiketypar. I Danmark har vi fått eit ny-kananeisk preikemål, — den eksistensialfilosofiske preika, som i strevet etter å legitimere teologien som ein verkeleg vitskap, har skapt eit ordtilfang og ein syntaks som er endå meir ufølege enn den politisk-økonomiske sjargongen. Og vi har fått eit pop-preike-språk som har lært alt som kan lærest av reklamespråket. Her er den korre, fyndige syntaksen utan abstraksjonar. Her er eit ordtilfang som løyser ut effektive religiøse «kjensler» hos moderne effektive menneske. Jesus har alltid «rett», og hos han er det «løysing» på alle problem.

Og alt dette er med og held ved lag ein kyrkje-allmuge.

Rikare ordtilfang.

Eg trur ikkje det er noko område der det umedvitne antidemokratiet kan boltre seg friare enn i språket. Folk blir sette i eit uærleg tilhøve til omgjevnadene sine, fordi dei ikkje vågar å vedgå avstanden mellom si eiga språklege evne og det kravet som kjem utanfrå. Resultatet

blir allmugekjensle, frustrasjoner og ei grunnlaus tru på at ein sjølv er dum. Korleis skulle det bli annleis når omverda stadig møter borgaren som eit intellektuelt krav, som ikkje har dekning i borgarens ordtilfang, omgrep, opplevingar eller røynsler?

Språket har alltid sett skilje mellom menneske. I eit aristokratisk samfunn sette det skilje mellom allmugen og «dei dana». I eit demokratisk samfunn burde det setje skilje mellom dei engasjerte og dei uengasjerte. Skiljet i eit demokrati må alltid vere skilje mellom dei som åndeleg og moralsk vil vere med på oppgåva å forme historia til sin eigen ættled, og dei som er for kalde, intellektualistiske eller autoritære til å vere med. Men med språket i dag set vi skiljet midt i demokratiet mellom dei som er utdana til å oppfatte og uttrykkje abstrakte samanhengar, og dei som ikkje vart utrusta med denne reiskapen.

Vansken ligg i at det politiske og økonomiske demokratiet realiserer seg sjølv med at oppstemde og inneklemda behov hos allmugen ikkje lenger let seg halde tilbake. Det kulturelle eller språklege demokratiet melder seg ikkje på same måten. Altfor ofte er den tidlegare allmugen nøgd med å få del i meiningsane, møblane og middagsavisene til borgarskapet.

Eg vil slutte med å prøve å setje opp nokre retningslinjer for språket i demokratiet:

1) Språket skal vere ekte både ut frå situasjonen til brukaren og frå stoffet sjølv. Utan å forvanskast skal stoffet kunne uttrykkjast innanfor ordtilfanget å brukaren.

2) Denne oppgåva kan ikkje løysast med at vi lagar eit basicspråk av dei 2800 orda og fyller ut med ei rekke nødvendige framandord og nykeladjektiv til å løyse ut tilsvarande «førestel-

lingar». Ekte allmugekultur har rose måling og forsiringar som gjer han djup og underfundig, og eit stakkato-basic-språk, tørt og fargelaust, stettar ikkje dette rimelege kravet.

3) Oppgåva kan berre løysast når språket blir opplevd. Liksom ei røynsleutviding pedagogisk alltid knyter seg til det eleven alt kjenner, må ei tilsvarende utviding av ordtilfanget gå for seg ved assosiasjonar til det ordtilfanget dei har. I all pedagogisk nyoppleving er det vel ei attkjennung og ei tilknyting til noko lovbunde som alt er røynt på andre livsområde. Eit folkeleg — dvs. eit pedagogisk — språk må bli til på same måten. Difor må språket vere rikt på assosiasjonar og bilete.

Når den røynslekrinsen eit språk skal rømme, er i veldig utviding slik som no, blir det bruk for folks evner til å lage symbol. Ordet symbol kjem frå det greske militærmålet. *Symbolon* var namnet på den knekte staven som ordonansen brukte til å legitimere seg sjølv med, og til å vere sikker på at bodskapen vart avlevert på rett stad. For det var den rette mottakaren som skulle eige den andre enden av staven, og dei to brotflatene skulle høve saman. Eit språkleg symbol er såleis ei ny opplysning og eit nytt namn som høver inn i ei røynsle og eit namn som mottakaren alt eig.

Vårt språkproblem er på mange måtar at den symbolskapande evna er så veik i det offisielle målet vårt. Vi tvingar abstrakt inn på målet vårt i staden for å lokke assosiasjonar ut av det. Denne fattigdomen råkar særleg det målet vi bruker når vi skal gi ord for det inste i oss sjølve. For symbola er fyrst og fremst det målet som formidlar dei verdiane som ikkje kan greiaast ut abstrakt og teoretisk. Den største symbolskaparen vi kjenner i verds litteraturen, Jesus

GAVER 1970

Per Engum kr. 50,—, Ivar Hundvin kr. 66,06, Alfred Kvalheim kr. 42,84, Ola Halvorsen kr. 90, Anders Steinholt kr. 40, Viggo Østebø kr. 25, K. Eide kr. 10, Njål Vere kr. 10, O. Tveitan kr. 50, L. J. Holt kr. 10, E Høyhilder kr. 30, T. Fitje kr. 10, H. Kaaasa kr. 5, P. K. Aamo kr. 35, G. Hovland kr. 5, M. Olsen kr. 10, Ø. Krogsrud 10, K. Skeidsvoll kr. 10, R. Aavik kr. 30, A. Nesland kr. 30, G. Bakken kr. 40, O. Ramse jr. kr. 10, J. Hovstad kr. 10, E. Fanji(?) kr. 15, E. og A. Salveson kr. 25, H. M. Vesaas kr. 100, J. Risdal kr. 15, M. Skogheim kr. 15, F. Hødnebø kr. 20, J. Greger-

sen kr. 10, P. L. Aurstad kr. 30, P. E. Vale kr. 15, G. Kvendbø kr. 5, M. Olsen kr. 5, K. Mønnesland kr. 40, J. Osw. Hanssen kr. 40, Torleiv Messel kr. 25, S. Hofseth kr. 20, C. Takla kr. 10, R. Støbseth kr. 15, O. Vikan kr. 10, R. Syvertsen kr. 5, B. Smedstad kr. 40, Sv. Nedregrotten kr. 10, I. Hals kr. 10, Th. Vinje kr. 10, O. Kleivene kr. 10, T. Skauge kr. 50, A. O. Omland kr. 20, P. Hjelle kr. 25, K. Rønneberg kr. 10, A. Hove kr. 10, A. Simonstad kr. 30, O. Skaug kr. 10, Aa. J. Syvertsen kr. 10, Ørnhei kr. 10, O. Langeland kr. 25, G. Jenshus kr. 15, I. Grotnæss kr. 20.

frå Nasaret, brukte så å seie aldri abstrakt. Han forklåra folk det mest uskjønelege: den Gud som ingen har sett og ingen kan tolle å sjå. Men han gjorde det alltid i symbol som bygde på attkjennningar. «Himmelriket kan liknast med....» Og så fullførte han biletet med å peike på det skilje mellom engasjerte og uengasjerte menneske som symbolet set: «Høyr etter, kvar som øyro har!»

Veikskapen er at vi ikkje skaper symbol. Verkelege symbol blir skapte ved at menneske lever i dei. Profeten Hoseas gjorde sitt eige ekteskap til eit symbol på Jahve og jødefolket då han gifte seg med ei skjøkje som var utru mot han. Churchill skapte V-teiknet som symbol for «victory» ved å vere Churchill. Lysa i vindauge den 4. mai *) kvart år er verkelege symbol, fordi dei opnar inn til skyldnaden frå opplevingane i mørkleggingsåra.

Det er ikkje berre kunstnaren oppgåve å skape symbol, som også samtida kan gripe sitt tilvære i. Det er ei oppgåve for klerkane — folkeoppesdarane,

skribentane, meiningslagarane. Men det er vanskeleg. Sjølve denne artikkelen som skulle handle om språkdemokrati, er jo skriven på just dette aristokratiske målet som saknar symbol og bilete. Er det underleg at folkemålet i dag blir skapt av dei som har gripe denne løyndomen på ein kynisk måte og nøye veit korleis ein skal skape status-symbol for den nye forbrukarallmugen?

Jørgen Bøgh.

*) 4. mai 1945 var Danmarks frigjøringsdag.

**Språklig
Samling
trenger din
støtte og stønad**

Av

LARS S. VIKØR:

POPULISMEN — EIN S

Ordet populisme er blitt stadig oftare brukt i norsk politisk debatt dei siste par åra. Det har, i alle fall førebels, noe av den same sekkekarakteren som ordet sosialisme, og er ikkje så lett å konkretisere. Nøkkelordet ved ein definisjon av populismen er desentralisering. Ei vidtgåande desentralisering av busettaden, næringslivet og maktstrukturen i samfunnet er ei sentral målsetting for alle populistar.

Den første som brukte ordet populisme i norsk samanheng var Ottar Brox. I boka «Hva skjer i Nord-Norge» (Pax Forlag 1966) skil han mellom ein teknokratisk og ein populistisk strategi for økonomisk utbygging. Teknokraten tar utgangspunkt i næringsgreinene, samansett av bedrifter. Han vil auke lønnsemda for bedriftene så godt han kan, og prøve å tilpasse samfunnsstrukturen elles til den målsettinga. Strukturrasjonaliseringa, konsentrasjonen av bedrifter og konsekvensen av det: avfolking av utkantane og press på tettstadene, er alt saman følgjer av at denne tenkemåten rår i offisiell politikk. Populisten vil derimot ta utgangspunkt i lokalsamfunna, samansett av familiar, og prøve å syte for at kvar familie kan greie seg så godt som råd. Det vil seie at ein i kvart lokalsamfunn må bygge ut næringslivet

med grunnlag i dei føresetnader som finst der frå før. Konsekvensen av dette blir ei sterk desentralisering av industrien. Brox vil t. d. la foredlinga av fiskeprodukt skje på dei stade ne der fisken kjem i land, i små verksemder der bygdefolket sjølv har den heile og fulle kontrollen, i staden for å samle prosessen i storbedrifter i tettstadene, som er meir rasjonelt frå næringslivets synspunkt. Heilt kort uttrykt kan vi seie at populistane vil organisere næringslivet slik at folk skal få det så bra som råd, mens teknokraten vil organisere folk slik at næringslivet får det så bra som råd.

Det er naturleg at populistane konsentrerer seg sterkt om distriktsutbygging og utkantpolitikk. Det politiske systemet vi lever under, er sterkt prega av ei umåteleg sentralisering av produksjonseiningar og administrative einingar, og det heng saman med ein konsentrasjon av kapital og makt på stadig færre hender. Utkantsamfunna er mest direkte truga av dette: blir næringsgrunnlaget øydelagt der, står avfolkinga for døra. Arbeidet med å berge utkantnæringane har derfor første prioritet for populistane. Det tyder ikkje at det er noen mot-

setnad mellom populismen og arbeidarrørsla i byane, slik det er blitt hevda av somme. Ein hovudtese hos Brox er at den strategiske posisjonen arbeidarane har andsynes kapitalistane er avhengig av tilhøva på arbeidsmarknaden. Den viktigaste oppgåva for arbeidarrørsla er å gjere arbeidskraft til eit knapt gode som ein må betale godt for. Ein måte å gjere dette på er å hindre avfolkinga av bygdene. Ein annan måte er å stanse importen av fremmendarbeidarar frå Europas utkanter. Brox har klart påvist at denne importen er eit middel til å svekke arbeidarane sin posisjon her i landet, jfr. artiklane hans i tidskriftet PAX, nr. 1 1969, trykt opp att i Orientering nr. 23—27 i fjar.

Heilt kort kan ein seie at Brox' mål er eit samfunn der arbeidarane — dvs. dei som deltar direkte i produksjonsproses sen, enten dei er sjølvsysselsette eller lønnsarbeidarar — får direkte kontroll over produksjonen og omsettinga av sine eigne produkt, og dermed over sin eigen arbeidsplass og sin livssituasjon. Dette vil han oppnå ved å skape nye samarbeidsformer i produksjonen, i første omgang i utkantane, der arbeid folket stort sett er sjølvsyssel

STRATEGI FOR EIT BETRE SAMFUNN

sette og derfor relativt uavhengige av storkapitalen. Det peikar mot det ein annan populist, Hartvig Sætra, kallar «sosialistisk revolusjon etter spekkhoggarprinsippet», dvs. å rive bit for bit ut av den kapitalistiske samfunnslekamen der han er veikast. Brox utdjupar denne strategien ein del i ein artikkel i tidsskriftet Kontrast nr. 4 — 1969 (Må vi knuse klassestatten?)

Sætra sjølv har i ei rad artiklar sett populismen inn i ein langt vidare samanheng, eg kan her vise til ein serie han hadde i Orientering i fjar (nr. 7, 9, 10, 12, 13, 17) og ein artikkel (Populismen i sosialismen) i Syn og Segn nr. 6 1970. Han tar utgangspunkt i den globale situasjonen vi er i. På den eine sida er det blitt heilt klart for vår generasjon at ressursane på jorda ikkje er uavgrensa, og at livsmiljøet vårt held på og blir forgifta. Hovudårsaka til dette er ei teknologisk utvikling som har løpt løpsk under eit kapitalistisk system der kortsiktig profitt er sett i høgsetet. Sætra skil mellom ekstraktiv og reproduktiv produksjon. Ekstraksjon vil seie at ein utnyttar ressursar som ikkje blir fornnya, som kol, olje og gruvedrift. Reproduktive næringar er sjølvfornyande,

som jordbruk og fiske, når dei blir fornuftig drivi. Bergingsvona for verda er da å redusere ekstraksjonen til eit minimum og utvikle dei reproduktive næringane.

For å forklare klassemotsettadene i verda tyr Sætra til ein metropol-satellitt-teori, basert på amerikanaren Andre Gundersen Frank. Metropolen er den staden der kapitalen og teknologien blir konsentrert, og dermed også den politiske makta. Det er sentret for ekstraksjonen, og derfrå blir avfallsstoffa pøst ut i luft, jord og vatn. Satellittane er gjort avhengig av metropolane, blir undertrykt og utbytta av dei. Såleis kan tilhøvet industriland og utviklingsland forklaraast, og tilhøvet pressområde/utkantar her i landet viser dei same trekka. Det er i både tilfelle primærnæringane som blir gjort til satellittar under sekundær- og tertiærnæringane. Klassen tilhøva innanfor storbedriftene, mellom arbeidarar og kapitalistar, er av same natur. Kultur- og språkmotsettadene her i landet (og mange andre stader) kan settast inn i det same mønsteret; riksmalet er metropolisert i forhold til folkemålet. Gamle menneske og avvikarar er satellitisert i forhold til unge og friske. Dette

systemet verkar på uendeleg mange plan, svært ofte som eit hierarki. Arbeidarklassa i byane t.d. er ein satellitt under storborgarskapet, kapitalistane, men sjølv deltar dei i utbyttinga av primærnæringane, både på landsbygda i sitt eige land og i utviklingslanda. Det er resultat av at dei har betra sin eigen levvestandard utan å gå til åtak på det kapitalistiske systemet. Her ligg da også den fundamentale svikten hos sosialdemokratiet, som har nøgd seg med å arbeide for ei meir rettvis fordeling av det som blir produsert av kapitalismen, utan å sette spørsmålsteikn ved kapitalismen sjølv.

Opphevinga av metropol-satellitt-systemet er eit fundamentalt mål for einkvar populist, dvs. at han må føre klasseskamp på like mange plan som dette systemet opererer på. Han må stø radikale rørsler i utviklingslanda, som kjempar mot satellitisering under den rike verda, og han vil måtte føre ei klar antikapitalistisk line her heime. Skiljet mellom eit populistisk og eit marxist-leninistisk samfunnssyn, slik SUF (m-1) presenterer det, er kort uttrykt dette: Marxist-leninistane set opp éin altomfattande klassemotsettad, den går mellom ar-

beidar og kapital. Alle andre samfunnsgrupper må pressast inn i dette skjemaet; såleis blir fiskarar og bønder rubrisert som småborgarar, fordi dei eig arbeidsreiskapane sine og disponerer arbeidstida si som dei vil, men ikkje utnyttar andre folks arbeidskraft. Arbeidarklassa, proletariatet, har den historiske oppgåva å gjennomføre den sosialistiske revolusjonen, og alle andre samfunnsgrupper må underkaste seg den, som igjen skal stå under ein partielite. Altså eit langt enklare og grovare skjema enn den populistiske metropol/satellitt-teorien. Marxistane anklagar populistane for naivitet i og med at dei vil reformere innafor den kapitalistiske staten i staden for å arbeide for revolusjonen. Populistane vil bruke det borgarlege demokratiet til å lure kapitalistane, men i staden lurer dei seg sjølv, hevdar dei.

Dette er ein reell fare, men knapt uunngåeleg. Populistane kan snu argumentasjonen: ein revolusjon er eit langsiktig mål. Men metropoliseringa og ekstraksjonen går for seg kvar dag, og dermed den kanskje mest alvorlege av all imperialisme: utbyttinga av ufødde slekter. Sløsinga med uerstattelege ressursar vil gi etterkommarane våre langt ringare livsvilkår enn dei vi har. Nedbygginga av primærnæringane og avfolkinga av bygdene er eit akutt trugsmål. Alle tenlege middel må tas i bruk for å hindre alt dette i den monn det enno er råd — på kort sikt. Konkrete tiltak innafor ram-

ma av den samfunnsstrukturen vi har må peike framover mot revolusjonære mål: slutt på all vettlaus ekstraksjon og utbytting; eit samfunn basert på fornuftig utnytting av dei naturlege og menneskelege ressursane vi rår over.

Populismen har førebels ikkje klart å manifestere seg som ei politisk rørsle i Norge, men han finst i fleire parti. Først og fremst i SF, der både Brox og Sætra hører heime, men også i Senterpartiet, Venstre og Arbeidspartiet (vesentleg i ungdomsorganisasjonane), dessutan i meir upolitiske organisasjonar som mållaga (som dermed ikkje er upolitiske lenger). Mange av desse står for ein langt meir moderat variant av populismen enn Sætras, jfr. Bjørn Unneberg i Syn og Segn nr. 2 i år. Syn og Segn har hatt ein artikkelserie om populismen gåande, der både Gunnar Skirbekk (nr. 9 — 1969) og Arne Kielland (nr. 8 — 1970) har ytt bidrag, ved sida av Unneberg og Sætra. Skirbekk skriv om distrikthøgskolane, som han visnar kan skape ein ekspertise med eit populistisk samfunnssyn, mens Kielland drøftar dei ulike variantane av populismen og gir si eiga tolking basert på eit sosialistisk grunnsyn.

Eg har prøvd å gi eit grovt riss av eit politisk fenomen som vil bli atskillig meir sentralt i åra som kjem, men det er sjølv sagt langt frå uttømmande, og eg må derfor vise dei som vil ha ein betre innsikt i dette emnet til den litteraturen eg har nemnt.

GROTH'S TANKEKORS

Under debatten om sidemålstilen på Riksmåls forbundets siste landsmøte sa Henrik Groth m. a. (ifølge Frisprog nr. 19/1970):

«Mens ungdom i England og Frankrike med sitt ene sprog samtidig lærer et verdenssprog, med sin litteratur og verdenslitteratur, med sin historie verdenshistorie, belaster vi våre gymnasiaster med to sprog som ikke gir dem en tilsvarende forbindelse med verdenskulturen. Og det er ingen lingvistisk nødvendighet i dette. Det er like stor forskjell på kjobenhavnsk og jydske, på høytysk og plattysk som det er på våre to statspros. Men hvordan går det så når man prøver å tilnærme de to sprogs? Blir de da lettere å lære? Nei, tvert om, da opptrer det en interferens som gjør det nødvendig med enda mere grammatiske drill og glosepugg, fordi det blir vanskeligere å holde sprogene fra hverandre.»

Her opptrer på nytt denne logiske kortslutningen: Vi må ikke tilnærme de to skriftnormalene til hverandre, for da blir det så vanskelig å «holde sprogene fra hverandre»! Men er dette så viktig? Ja, er det egentlig to språk?

**ETT FOLK
ETT SPRÅK**

SPRÅKLIG SAMLING

OM LÆREBOKNORMALEN

Det er nå klart hva Stortinget meiner: At det ikke kan overlates til private institusjoner å avgjøre hva som skal være offisielt, norsk skriftspråk, og at *målet* er som før — å komme fram til *ett* skriftspråk for oss, snaut 4 millioner nordmenn.

Om dette siste vil Språkrådet få følgende å holde seg til, foreslått av en enstemmig stortingskomite og godtatt av et enstemmig Storting: Rådet skal støtte opp om den utvikling som på lengre sikt fører språkene nærmere sammen.

Så her vil det bli mye til felles med formålsparagrafen til Landslaget for språklig samling! (Jeg går ut fra at om man støtter opp om den utvikling som på kortere sikt fører språkene nærmere sammen, så støtter man også samme utviklingen på «det lengre sikt»!)

Retningen er altså klar, det er farten, og midlene, en nå må diskutere.

Og her er det læreboknormalen kommer inn.

Om denne var det i stortingskomiteen en dissens av prinsipiell karakter. Et flertall mente vi bør fortsette tradisjonen med læreboknormal. Til dette hørte komiteformannen, Per Karstensen, som i Stortinget grunngå synet sitt slik:

«Slik språksituasjonen er i vårt land, med to eller flere tillatte former i en mengde tilfeller, synes det naturlig at det for lærebøker fastsettes en større norm enn den de generelle rettskrivningsregler stiller opp. Denne praksis er jo også av gammel dato. Allerede etter rettskrivningen av 1907 ble det stilt opp en «læreboknormal» — satt i anførsel her — som strammet inn rettskrivningen. I forordet til Aars og Hofgaards «Norske rettskrivnings-regler» 1907 heter det:

«Som bekjendt stiller den nye rettskrivning i flere tilfælde valget frit mellom to skrivemaater som begge er anset for at ha hjemmel i den «landsgyldige uttale». For at fremme størst mulig enhet i skolernes undervisning, er en komite for Kristiania folkeskoler og høiere allmennskoler samt en stor del skolebokfattere blit enige om en bestemt skrivemaate.»

Rettskrivingen av 1917 innførte enda større valgfrihet, og fagforfatternes forening nedsatte en komite

«til at stille forslag om hvilke av de i den departementale rettskrivningskomite indstilling og ordlister opstillede valgfrie former bør indføres i skolens lære- og læsebøker paa riksmaal.»

Midretallet (Høgres fraksjon i komiteen) mente at læreboknormalen kunne bli erstattet av andre former for regler og vegledning (altså ikke falle *heilt* bort). Fraksjonsføreren, Lars Roar Langslet, grunngå ellers synet sitt slik:

«Den omfattende valgfrihet kan kanskje bli et pedagogisk problem, men det må kunne løses gjennom spesielle regler, og ikke nødvendigvis ved at lærebokfattere pålegges en snevrere sproglig valgfrihet enn elevene. Det viktigste motiv for den nuværende læreboknormal er imidlertid neppe pedagogisk. Det er av sprogpolitisk art. I den nye situasjon må man overveie meget omhyggelig om det er tjenlig å bruke læreboknormalen som et sprogpolitisk instrument, og dermed kanskje føre inn igjen ad bakveien en form for sprogstrid som vi helst ville bli kvitt.»

Det kan altså være to grunner for en læreboknormal: Én pedagogisk — behovet her vil ventelig øke med valgfriheten (om man utvider antall ordformer osv.), og én som betegnes som språkpolitisk — og som innebærer at det gis støtte til den utvikling som fører språkene nærmere sammen.

Det ser ut til at midretallet godtar at det fins et pedagogisk problem som i noen grad kan løses ved en læreboknormal. Likevel må læreboknormalen forkastes om den skulle bli «sprogpolitisk», sjøl om dette skulle være i pact med Språkrådets formålsparagraf.

Her kan det være interessant å se hvordan riksmålsfolk utenfor Stortinget vurderer saka.

I Frisprog nr. 11/1970 melder redaktøren at «eftertankens kranke blekhet» har begynt å melde seg (fordi Stortingets representanter ikke har innfridd forventningene):

**FRIDA
ANDREASSEN ETTF.**

SKEI — SURNADAL

Kolonial — Kortevarer — Manufaktur

«Riktignok skal sprognevnden avløses av ett nytt råd. Men formålsparagrafen for dette råd kommer formodentlig til å innehölde det temmelig diffuse uttrykk om støtte til en tilnærming som forutsettes å foregå på lang sikt. Innebærer formuleringen en realitet? Eller kan den betraktes som en reverens overfor henfarne politikere?»

Om læreboknormalen heter det: «Stortingets flertall ønsker en læreboknormal. Om sprogvernrådet vil koble denne sammen med en revisjon av rettskrivningen, vet vi ikke. Men det som er sikkert, er i allfall at såvel en ny rettskrivning som en eventuell læreboknormal vil måtte åpne seg for levende, tradisjonelle former i riksmalet. Er man redd for at valgfriheten skal bli for stor, må begrensningene i ord- og bøyningsformer ikke gå ut over det som har bevist sin livsrett. Da får man stryke med hård hånd i alle de tilnærningsformer som i årrekker har vært utbudt på markedet, men som ingen har følt seg fristet av.»

I Ordet nr. 5/1970 skriver Margrete Aamot Øverland m. a.:

«Går vi inn i sprogvernrådet, kan vi kanskje forhindre at vi får en læreboknormal. I allfall kan vi gjøre vår innflytelse gjeldende, slik at den avgrensning som da gjøres i rettskrivningsnormen, ikke ute lukker de riksmaletsformer som må få innpass i ordlistene. Skal læreboknormalen for bokmålsbøker være restriktiv i forhold til rettskrivingen, er det de radikale former som skal ute Lukkes.»

I samme nummer skriver Johannes Elgvinn:

«Komiteen var uenig om vi skal ha læreboknormal eller ikke, — dette punkt ble da også berørt, og er forøvrig behandlet av Riksmalets forbundets Centralstyre i brevet 15. mai 1970 til Stortinget, så det er ingen grunn til å ta det opp igjen her. Det skal bare slås fast at hvis stortingskomiteen har tenkt å bruke Læreboknormalen som stengsel

for riksmaletsformene, slik at riksmalet ikke får likerett full ut med bokmålets mange varianter, da har man brutt med Vogt-komitemandatet, og det blir ingen fred.»

Elgvinn sier ellers til slutt i artikkelen sin:

«For meg er debattens sluttsum at hvis vi allerede i dag kan vise storsinn og godvilje, da er vi nærmere seiren enn hvis vi lar være. Samtidig skal vi gjøre det helt klart at vi står fast på våre krav.»

Det er tale om seier, og det er klar tale. Godvilje og storsinn kaller han det

1) å kreve Riksmalets forbundets ordliste m. m. uavkortet inntatt i den offisielle,

2) å avvise tanken om læreboknormal,

3) om det likevel, av pedagogiske grunner, blir aktuelt med læreboknormal, å kreve ute Lukket de formene som fører språkene nærmere sammen.

Dette virker mer som et ultimatum. Og det har Riksmalets forbundet i dag ikke styrke til, jfr. den manglende oppslutning om den siste underskriftskampanjen og om bevegelsen i det heile.

Både Vogt-komiteen, St.meld. nr. 15 og komiteinnstillinga imøte ser en fortsatt tilnærming, og vil legge forholdene til rette for den. Riksmaletsfolk synes å ha forakt til overs for sjølv tanken og vil mot arbeide den. I nevnte nummer av Ordet skriver fra Øverland m. a.: «Den ulne formulering om støtte til de naturlige tilnærmingstendenser på lang sikt, behøver ingen å ta alvorlig.»

I Stortinget var det altså dis sens av prinsipiell natur når det gjaldt læreboknormalen. Men det ble også her oppnådd enhet, nemlig om å overlate til det kommende Språkråd å utrede de spørsmålene som gjelder språknormering og læreboknormal. Det var muligens det beste, og det er i hvert fall klart hvordan flertallet i Stortinget ser på spørsmålet om læreboknormal.

Ivar Hundvin.

Pøbelaktige "a"

Uagtet det flygtigste Blik paa det ældre Sprog vilde være tilstrekkeligt til at vise, hvorledes Diphongerne mere og mere ere gangne af Brug, og at vort nuværende Skriftsprogs Natur i flere Ord aldeles ingen Diphthong tillader, seer man dog, at Hine bruge Ord som Stein, Bein, Hei, fordi de ofte, skjønt ei altid, i daglig Tale høres. I Femininers og Neutrers Dannelse anvendes det platte, aldeles pøbelagtige «a», som i den senere Tid har indsneget sig, medens de ældre brugte «in, udtalt «en», eller «n», der stemmer overens med Skriftsproget. Hvor utaaleligt er det ei at see Ord som «Myra», «Stunda», «Heia», «Gropa» istedenfor Myren, Stunden, o.s.v. (Myrin, stundin, heidin)?

Man burde da og skrive «Barna» istedetfor «Børnene», «Auga» istedetfor «Øinene», «ova» istedetfor «oven», «Da» for «Dag», da man ved nøiere Sammenligning mellem det ældre og nuværende Sprog vil finde, at Endelsen in, der bruges både som Hunkjøns- og Intekjøns-Udgang ved den bestemte postpositive Artikel (f. Ex. konan, brudrin, stundin, gjørdin, augun, børnin) konsekvent hos den laveste Pøbel i de mere forståede Egne er blevet til «a» f. Ex. kona, brudra, stunda, Auga, Barna; og at det nyere Talesprogs især udmerker sig ved at udelate Endekonsonanterne, fornemmelig d, g og n. Men

OFFISIELL SAMLENORMAL MÅ STORTINGET AVGJØRE

Greit svar fra Kirke- og undervisningsdepartementet 3. februar 1971 på vedtaket som ble gjort av landsstyret om en offisiell samlenormal (gjengitt i Språklig Samling nr. 4/1970):

Ekspedisjon fra Landslaget for språklig samling av 9. oktober 1970 har vært forelagt Gymnasrådet som i brev av 25. november 1970 har uttalt seg slik vedlagte kopi viser.

Vi viser til dette.

Etter fullmakt

Johan Bjørge Ivar Høyem

Gymnasrådet uttaler:

Landslaget for språklig samling foreslår i brev av 9.10.70 at det lages en offisiell samlenormal til bruk i norskundervisningen i de videregående skoler. Det må i tilfelle lages en rammerettsskrivning for begge målformer, og prinsippet skal være at det som er rett i den ene målform, ikke kan være galt i den andre. Et framlegg til en slik samlenormal har Landslaget utarbeidet i 1966.

heri bestaar just disse Sprogfordærveres Inkonseqvents, at de følge en Afledningsmaade i et Øieblik, medens de i et andet aldeles ikke synes at kjende dertil.
Av P. A. Munch:

Norsk Sprogreformation. 1832.

Landslaget viser til at Stortinget nå har «lagt det grunnlaget styresmaktene må arbeide ut fra i åra framover når det gjelder språksaken», og at «alle parter er enige om å legge tilhøve til rette for ei fortsatt tilnærming mellom bokmål og nynorsk». Det siktet formodentlig til Stortingets behandling av Vogt-komiteens innstilling.

Grunnlaget for tilnærming har Stortinget fastlagt for lengst — ved rettskrivningsreglene i 1907, 1917 og 1938. Det som var hovedintensjonen i Vogt-komiteens innstilling, var at denne tilnærming må betraktes som et langsigttig mål og ikke forseres fram, slik det delvis har vært gjort hittil. Verken departementet eller Stortinget tok avstand fra dette.

Vi har nå ifølge stortingsvedtak to offisielle målformer i Norge — bokmål og nynorsk. I

realiteten betyr Landslagets forslag at det etableres en tredje offisiell målform eller rettskrivning. Gymnasrådet kan ikke se at det her bare kan dreie seg om praktisk-pedagogiske endringer i de videregående skoler. Konsekvensen av Landslagets forslag er så vidtrekende at det vil være nødvendig med stortingsbehandling, og i alle tilfelle må saken forelegges Norsk Språknemnd, eventuelt det språkråd som tenkes opprettet som erstatning for språknemnda.

Etter gjeldende skolelov er saken grei for skolen. Den er pliktig til å gi opplæring i begge offisielle målformer etter gjeldende rettskrivning. Bare en stortingsbeslutning kan gjøre endring i dette.

For Gymnasrådet
Paul B. Figved. Christine C. Heftye.

NORSKE SPRÅKSPØRSMÅL

sett med svenske øye

Utlendingar som skriv om norske språktilhøve, er som oftest deprimerande lesnad. Dei sameinar gjerne skort på dei mest elementære kunnskapar med skråsikre meininger om kor tåpeleg vi har stelt oss. Somme tar likevel det ekstra strevet det er å trenge ned under overflata. Ein av dei er ämneslärare Lars Jangbrand frå Överum i Sverige, som spesielt har studert språktilhøva i ein einskild kommune, Strand i Rogaland. Undersøkinga hans er offentleggjort i Norsk Skoleblad nr. 3 i år. Han gjer sjølv merksam på at den er nokså overflatisk gjennomført, men har likevel funni ein del typiske trekk. Eg skal gi eit samandrag av resultata, men viser til det aktuelle nummeret av Skolebladet for ei meir detaljert framstilling.

Den generelle språkstoda i Strand kommune kan kort oppsummerast slik: kommunen er offisielt språknøytral, skolen har nynorsk som hovudmål, men eit godt utbygd parallellklassesystem. Industrien (eit stålverk) «intar en språklig märtlig attityd», seier Jangbrand: den brukar konsekvent Øverlands Blå og underkjenner dermed skolerettskrivinga. Jangbrand spurte rett ut etter dette på stålverket, og fekk noen tradisjonelle riksmålsfraser til svar. For oss nordmenn er ikkje denne holdninga særleg overraskande, som den tydeligvis har vori for Jangbrand. At

bokmålet dominerer i forretning og reklame er heller ikkje oppsiktsvekkande. Talespråket i kommunen er ein nynorsk dialekt.

På Strand ungdomsskole hadde språkkløyvinga skapt ein del kinkige problem, særleg i spåkblanda klasser. Det var for det første den språklege utryggleiken som særleg mindre flinke elevar kom til å li under. For lærarane skapar det problem å «lempa talemålet sitt etter talemålet til elevane», noe som berre kan skje innanfor visse grenser. Eit spørsmål er det og kva mål læraren skal bruke i den skriftlege kommunikasjonen med elevane i språkblanda klasser, t.d. på tavla, ved oppgavegiving o.l. Somme har da brukt å «dobbelskrive» eller veksle frå gong til gong, mens andre rett og slett har gitt opp og brukar si eiga målform konsekvent. Endelig er lærebokspørsmålet eit problem for nynorskbrukarane her som overalt elles i landet.

Resultatet av sidemålopsplæringa av dei to øvste klassane kunne målast ved å samanlikne eksamenskarakterane frå våren 1969. Det viste seg da at nynorskeleverne fekk mye betre karakterar i sidemålet enn bokmålelevane gjorde, mens karakterane i hovudmål ikkje visste noen stor tendens i den eine eller den andre leia. Denne tendensen er heller ikkje ny, og relativt lett å forklare ut frå den stillinga målformene har i sam-

funnet. Verre å forklare er den andre tendensen Jangbrand fann, nemleg at standpunktcharakterane i sidemål låg på omtrent same nivå i begge grupperne, slik at bokmålelevane fekk jamt over betre karakterar i standpunkt enn til eksamen, mens nynorskeleverne fekk tvertom.

Siste delen av undersøkinga galdt «attityder til språkfrågan från elev- och lärarhåll», og det generelle inntrykket var at folk var jamt bra orienterte, men ikkje særleg engasjerte i språksaka. Om elevane heiter det: «Alla var eniga i uppfattningen att Norge borde få ett enda språk så småningom, men det råde stor osäkerhet om hur detta skulle kunna tänkas komma till stånd och vid vilken tidpunkt utjämningen kunne vara genomförd. Från några bokmålelever anade man oneklingen en viss nedlåtande attityd gentemot nynorsk, men attityden var långt ifrån genomgående. Någon liknande reaktion från nynorskeleverna visavi bokmålet förelåg inte. — — Det förekom att man diskuterade språkfrågan men det var påfallande hur självklart man accepterade tvåspråkigheten och något djupare engagemang var inte att spåra. Nynorskeleverna var genomgående mer välorienterade om den historiska bakgrunden medan bokmåleleverna hade svårt att placera exempelvis Aasen i rätt tid og sammenhang. Även i mer dagsaktuella ting som frågor om nynorsk dagspress, målorganisationerna och bestämmelserna i den nya skollagen visste nynorskelever-

na i regel bättre besked. Visserligen var mitt elevurval alltför slumpartat och litet för att slutsatserna skal kunna betraktas som säkerställda men mycket pekade ändå mot att nynorskeleverna är bättre orienterade om språksituationen och möjligen också visar större språklig medvetenhet. Påverkan från hemmen kan sannolikt ha spelat inn i några fall.»

Om lärarane: «Jag tillåter mig med en viss tvekan dela in kollegiet på ungdomsskolan i tre grupper: en liten nynorskinriktad grupp med en kritisk attityd til vissa (miss-)förhållanden i fråga om läroböcker, målformen under lektionerna m.m., en stor og heterogen mellangrupp av språkligt oengagerade eller resignerade samt slutligen en liten riksmåls- eller åtminstone bokmålsorienterad grupp».

Jangbrands eige syn på den norske språkstoda er prega av skjønsemrd, jamvel om det kan settast spørsmålsteikn ved somt av det han seier, t.d. det at bokmålet ville fått ei sterke og meir friksjonsfri fornorsking om vi ikkje hadde fått nynorsken. Han teiknar eit mørkt og unyansert bilde av nynorskens tilbakegang, men kjem ikkje inn på dei draga i tida som kan motverke denne tendensen, t.d. det aukande språklege medvetet blant ungdommen (som hittil rettnok har gjort seg sterkest gjeldande i akademiske krinsar). Den stadig sterke tendensen til å sjå språksaka i ein generell politisk samanheng, som kan verke i same lei, kjem han så vidt inn på: «Inte minst

från nynorskhåll upplever man kampen for sin språkliga existens som en bit i en större mönster där bl. a. decentralisering, miljövård och Norges självständighet som nation ingår.»

Det kan vere interessant for oss nordmenn å sjå språksaka belyst frå upartisk hald, men viktigare er det at synspunkta til Jangbrand får god publisitet i Sverige. Han gir ein del døme på fåkunne og nonchalanse frå svensk side når det gjeld denne saka, ikkje minst frå massemedia og skolen: «Dagens Nyheter skrev i samband med en nordisk tävling i TV at vi måste förskonas från den obegripliga nynorskan — — För ett särskilt flagrant exempel på svensk attityd til de norska språken svarar bokförlaget Gleerup som nyliken publicerat ett läshäfte för högstadiet kallat Fra Norge. — (det är) högst betänkeligt att den norska tidningen Aftenposten får svara för merparten av urvalet. — — Särskilt besvärande känns det att häftet innehåller en Aftenpostenartikel just om språkproblemet! Ny-norskan behandlas milt sagt styvmoderligt i häftet. Man har svårt att frigöra sig från misstanken att svenska bokförlag gärna vill förenkla språkfrågan och låtsas som om det inte existerade två jämställda språk i Norge. — — SRs (Sveriges Radios) tilltag att översätta norsk dramatik till svenska är mer än irriterande.»

Til slutt Jangbrands konklusjon:

«Den norska språksituationen i dag inrymmer många drag som

kan verka motstridiga og möjligen också är det. Någon friktionsfritt löpande utjämningsprocess kan man knappast tala om men däremot möjligen en utjämning under motstånd. Vägen fram emot ett enda språk i Norge ter sig oändligt lång og krokig. Det förefaller inte givet ens att alla vill gå den.»

LSV

PRAKTISK SPRÅKBRUK

Sentralstyret får fra tid til annen spørsmål om praktisk språkbruk.

I Sentralstyret meiner vi at vi helst bør bruke ei av de offisielt tillatte formene, når noe blir skreve på vegne av organisasjonen. Små avvik i retning samformer (f.eks. skreve) må kunne tåles, men altså stort sett. Vår politiske plattform må alltid være at rettskrivinga må stå under demokratisk kontroll. Avgjørsmakta må ligge hos våre ansvarlige myndigheter. Og den klare lina kan vi best understreke ved sjøl å holde oss til ei av de offisielle formene.

Ei anna sak er det med dem som skriver i vår avis eller i andre aviser under eige navn og eige ansvar. Der verken vil eller kan vi øve noe påtrykk. De må, innanfor rimelige grenser, få lov å bøltre seg som de vil. De kan bruke samlenormalen viss de vil det, eller også komponere sin eigen normal. Dette synes vi ligger i sjølve saka. Ei samnorsk språkform kan vi bare komme fram til ved å eksperimentere, og noen må da stå fritt til å drive eksperiment. Det vil da stundom bli brukt ord og former som somme ikke liker. Men det ligger også i sjølve saka at dette er noe vi må finne oss i. Ingen kan få ei ny rettskriving bare etter sin eigen smak.

INNHOLD:

Språkleg demokrati

av domprost J. Bögh.

Populismen — ein strategi for eit betre samfunn

av Lars S. Vikør.

Om læreboknormalen

av Ivar Hundvin.

Offisiell samlenormal må Stortinget avgjøre.

Norske språkspørsmål sett med svenske øye.

BLI
MEDLEM!

STØTT
SPRÅKLIG SAMLING

Skriv til adresse
postboks 636, Oslo
og be om nærmere
opplysninger.

NYNORSKGYMNASA krever lærebøker

På eit samrådingsmøte på Voss 30. januar blei skorten på nynorske lærebøker i gymnaset tatt opp på breitt grunnlag. Opptaket til møtet var gjort av lektorlaga på Voss, i Øystese og i Odda. Det møtte utsendingar frå dei fleste nynorskgymnasa i landet og dessuten målsmenn frå departementet, Gymnasrådet, Norsk Lektorlag, Den norske forleggerforening og fleire av dei største forlaga.

Rapportar som blei lagt fram på møtet, syner klart at situasjonen på lærebokfronten nå er verre enn noen gong før. Særlig ille er det ved dei nynorskskolane som etter kvart er komne med i ei omfattande forsøksverksemd, idet nesten alle lærebøkene og hjelpebøkene som blir nytta under desse forsøka, bare er å få på bokmål. Dette har skapt ein heilt uholdbar pedagogisk situasjon for desse skolane.

Møtet vedtok ein skarp resolusjon til styresmaktene, der

det blir fastslått at staten har det fulle ansvaret for denne lærebokskandalen. Det er eit rettferdskrav at også nynorskelevar får lærebøker på sitt eige mål. Statstilskottet til utgiving av nynorske lærebøker må derfor aukast radikalt snarast råd er. Forsøksrådets framlegg til retningsliner for målform ved forsøk må avvisas av Stortinget.

Eit sterkt mindretal ville også ta med eit krav om statsforlag til utgiving av lærebøker, slik dei alt har fått det i Sverige. Fleirtalet fann det uklokt å be om dette, slik dei politiske konstellasjonane er for tida.

Eit sendelag med rektor Inga Tusvik i brodden overleverte resolusjonen til statsråd Bondevik i Oslo den 3. februar og møtte stor velvilje og skjønskjemd.

Aksjonsnemnda vil nå følgje nøye med på alt som skal skje vidare med omsyn til lærebokspørsmålet. Spesiell interesse har skolebudsjettet for 1972.

LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

Medlemspengar, kr. 10,— pr. år.
Postgiro 16 378.

Formann:

Rakel Seweriin, Fastingsgt. 7, Oslo 3, tlf. 60.67.89
Kasserer: Johs. Fosså, Postb. 636, Oslo 1.